

Antropologija globalizacije (III)

Da li je jedinka politički delatna?

Iz knjige francuskog etnologa i političkog antropologa, koja je u biblioteci XX vek objavljena prošle godine u prevodu Ane A. Jovanović, Dani u nekoliko brojeva objavljuju dijelove III poglavlja, koje se bavi političkim aspektima globalizacije

Piše: **Mark Abeles**

ANTROPOLOŠKO STANOVISTE: U središtu naše pažnje, dakle, biće to pomeranje političke sfere; ono može, ali ne nužno, imati svoj odraz na polju institucionalne reorganizacije - iako nadilazi, u svakom slučaju, ravan institucija i ne može se na nju svesti.

Nastojaćemo da uočimo šta tačno podrazumeva to pomeranje i da pokažemo šta se u tom procesu stvara: kako se kroz njega grade političke predstave i praksa. Da bismo ovaj cilj dosegli, antropološko stanovište je podesno utoliko što nudi širu perspektivu odnosa ljudi prema vlasti; osim toga, ono daje elemente za poređenje koje savremene rasprave često zanemaruju ili potiskuju. A danas nam je taj zaobilazni pristup potrebniji nego ikada.

Ipak, da ne bi bilo zabune, valja naglasiti kako nam nije namera da proizvoljno zamenimo jedno stanovište drugim, smatrajući da je "pogled" antropologa pronicljiviji od svih drugih. Na ovaj pristup navodi nas sama priroda tog izmeštanja i sve krupne posledice koje ono uvodi. Jer, reč je o procesima čiji značaj uveliko nadilazi dijalektiku u koju pokušavaju da ih zatvore. Danas smo svedoci novoizumljenih mehanizama koji gotovo da nemaju ničeg zajedničkog sa nama bliskim pojmovnim i institucionalnim okvirima. Gledano iz ugla antropologa, takva situacija nema u sebi ničeg posebno iznenađujućeg. Štaviše, u doprinose antropologije i ubraja se, između ostalog, to što je bacila svetlo na političke mehanizme sasvim drugačije od filozofskih i politikoloških shvatanja na

kakve smo bili navikli.

Prosta činjenica da su na teorijsku scenu uvedena društva "bez države" za posledicu je imala značajno izmeštanje fokusa iz njegovog dotadašnjeg središta. Kada je krajem 19. veka razmatrano pitanje porekla države, evolucionističko stanovište odnelo je prevagu. Zamisao da je ljudska vrsta od stanja divljaštva ostvarila napredak do civilizovanog stadijuma predstavlja srž radova Luisa Morgana o drevnom društvu. Bezmaloboljški pristup kakav su istraživači imali, kao i njihova želja da sakupe poslednja svedočenja jednog sveta na putu da sasvim iščezne, postepeno su otvorili nova pitanja koja su se ticala zapadnjačkog shvatanja političke sfere. Razvitak etnografskih studija pokazuje da etnocentričkom pogledu na svet pripada ideja po kojoj se u zajednici delotvorno mogu stvari rešavati ne samo u okviru državnog ustrojstva nego i kroz drukčije organizacione forme; drugim rečima, nije potrebno pribeci centralizovanim i hijerarhizovanim sistemima.

Kao što pokazuje Edvard Evans-Pričard, čak i acefalne grupe, neprekidno izložene procesima fisije i fuzije, zadržavaju koherentnost i identitet; to je zato što oformljuju mehanizam za regulisanje odnosa među grupama u razdobljima sukoba. Politički element nije nekakav poredak koji bi bio nametnut spolja i koji bi se održavao zahvaljujući za to nadležnoj instanci ili instancama, već se oslanja na sistem vrednosti zajednički svim članovima tog etnikuma. Otuda nije slučajno što Evans-Pričard smatra da se politički element nalazi u predstavi koju jedinke stvaraju o svojoj

pripadnosti grupi. Za politologa, ovaj mehanizam je neobičan utoliko što mu se dejstvo u potpunosti odvija u negativu. Grupe se nameću i opstaju kroz međusobno sukobljavanje.

Naime, od najveće važnosti je krvna osveta, to jest "trajno neprijateljstvo". Krvna osveta stvara neprijateljsko stanje među grupama u celini; one tako održavaju nepromenljiv odnos na delovima teritorije. "Unutar jednog plemena", piše Evans-Pričard, "borba uvek dovodi do krvne osvete; odnosi krvne osvete glavno su obeležje plemenskih grupa i omogućavaju plemenskoj strukturi da se širi ili smanjuje". Politički sistem kod Nuera izuzetno je fleksibilan mehanizam dodatnog međusobnog sukobljavanja, koji za posledicu ima proces stvaranja i rasturanja grupa: tu vlada, po njegovim rečima, "uređena anarhija".

Politička komponenta zapravo se ogleda u socijalnoj dinamici, u dijalektici između jedinke i mnoštva koja se odvija kroz objedinjavanje i cepanje grupa. Tu je mehanizam nadmetanja važniji od dominiranja. Pojam političkog sistema ne označava zasebni entitet koji bi, nekom vrstom magije, mogao da se odvoji od socijalnog, već izražava viđenje kakvo zajednica ima o skupu svih segmentiranih procesa. Nueri su proučeni i opisani primer negativne politike. Evans-Pričard je uočio, u svoj njihovoj dvosmislenosti, centrifugalna kretanja koja nagrizaju pastirsko društvo, ali ga istovremeno i jačaju.

Otuda proizlazi sledeći paradoks: političke grupe postoje, ali

Politički element nije nekakav poredak koji bi bio nametnut spolja i koji bi se održavao zahvaljujući za to nadležnoj instanci ili instancama, već se oslanja na sistem vrednosti zajednički svim članovima tog etnikuma

se za jedinku ne može reći da je politički delatna. Za Evans-Pričarda, ovaj je paradoks samo prividan: njime se veštački stavljaju jedan naspram drugog dva intrinzično različita pogleda na sferu političkog. To osciliranje između sistema i vrednosti, između globalnog i individualnog, ipak ukazuje na neku dublju teškoću nastalu usled neadekvatnosti pojma političkog sistema, koji ne uključuje isprepletenost političke i drugih ravni stvarnosti. A posao etnografa je da istakne upravo tu isprepletenost političkog, društvenog i vrednosnog (oličenog u predstavama koje strukturiraju urođeničko shvatanje sveta).

Antropološki pristup, međutim, dolazi do sasvim drukčijeg rezultata u svom istraživanju autohtonog političkog sistema. Što više napreduje u upoznavanju stvarnosti, antropologija jasnije uočava da je politička dimenzija itekako prisutna - upravo tamo gde se najmanje nadamo da ćemo je sresti: kod nomadskih čobanskih plemena, lišenih unutrašnjeg ustrojstva i hijerarhije. Posmatrač ne nalazi "elementarne političke strukture", ali se zato suočava sa jednim složenim procesom, korenito drukčijim od obrasca države kakav nam je poznat i blizak. Pre svega, posmatrač uviđa da ne postoji nikakva ustanova prinude. To je jedna od glavnih osobnosti mehanizma koji je Evans-Pričard opisao. Osim toga, u tom "primitivnom" društvu,

O autoru

Mark Abeles je francuski etnolog i politički antropolog. Mentor u radu na doktorskoj tezi bio mu je Klod Levi-Stros. Od 1979. do 1995. godine radio je kao rukovodilac istraživanja u Laboratoriji socijalne antropologije u Parizu, a 1995. godine u tom gradu osnovao je Laboratoriju za antropologiju društvenih ustanova i organizacija (LAIOS) i bio njen direktor do 2010. godine. Danas je Abeles direktor Francusko-argentinskog centra u Buenos Airesu. Neke od njegovih novijih knjiga: *Etnolog u Narodnoj skupštini (Un ethnologue a l'Assemblée, 2000)*, *Novi bogataši. Etnolog u Silikonskoj dolini (Les Nouveaux Riches: un ethnologue dans la Silicon Valley, 2002)*, *Politika preživljavanja (Politique de la survie, 2006)*, *Peking 798 (Pekin 798, 2011)*. Pre ove knjige, u Biblioteci XX vek 2001. godine objavljena je Abelesova *Antropologija države (Anthropologie de l'Etat, 1990)*.

sfera političkog nije izdiferencirana; ne konkretizuje se u vidu neke specijalizovane institucije ili više njih. Ipak, originalnost antropološkog pristupa leži na drugoj strani; antropologija je istakla ono što je Karl Polanji nazvao "utorenošću" socijalne dimenzije. Mnoge monografije, posvećene segmentiranim sistemima u Africi i drugde, podstakle su na razmišljanje o moći i njoj odgovarajućim predstavama u društvima korenito različitim od naših, gde shvatanje moći nije - kao kod nas - povezano s pojmovima vlasti i prinude. U tom smislu, rečit je primer ustrojenosti plemenskog vođstva u Južnoj Americi. Kao što je još Klod Levi-Stros pokazao povodom plemena Nambikvara u Brazilu, "moć" plemenskog vođe temelji se na saglasnosti jedinki. U amazonskim društvima čini se da grupa priznaje istaknutu ulogu pojedinca u organizaciji kolektivnih aktivnosti, ali pritom nastoji da se zaštiti od nekih učinaka ispoljavanja moći.

Taj zaključak naveo je Pjera Klastra da ovakav stav izvesnih indijanskih društava protumači kao iskazivanje praktičnog i filozofskog otpora sili prinude - u kojoj počiva, po njemu, suština moći. Izdvojen od grupe, kao neko ko se služi "kratim jezikom koji ne očekuje odgovor", plemenski vođa je prinuđen da ostane izvan uobičajene komunikacije svojih ljudi. Klastrova teza, koju možemo sažeti u formulu "društvo protiv države", osvetljava nespojivost dva tipa ideala: prvi je oličen u primitivnim društvima, a drugi u cen-

tralizovanoj državi. Zbog filozofskih rasprava koje je ta teza uzrokovala, donekle su zanemarene analize usredsređene na prirodu moći i, posebno, na protivtežu moći kakvu slabo stratifikovana društva nameću vođi. Zar "saglasnost" - pojam koji koristi Levi-Stros, a nedavno ga, u drugom kontekstu, preuzima Moris Godelije - ne znači da društvo sprovedi pravu kontrolu nad onim ko otelotvoruje moć? Istraživanja koja su vođena u afričkim svetim kraljevstvima, gde politička ravan sadrži izraženiju institucionalnu dimenziju, pokazuju kako u ovim društvima neprekidno iznova podsećaju na suštinsko svojstvo prolaznosti moći.

DESAKRALIZOVANJE DRŽAVE: Jedan od glavnih učinaka političke antropologije jeste to što je ova disciplina doprinela desakralizovanju države. U antropološkom pogledu na politiku, država gubi svoju "postvarenost". Antropologija na političku sferu gleda sasvim različito od savremenih jurističkih i institucionalističkih pristupa, prvenstveno usredsređenih na organizacione i proceduralne činjenice. Naime, u oblasti vezanoj za državu, pažnja je podeljena na dva pola: na ono što se čini i na ono kako se razmišlja. Tim povodom pozvaćemo se na promišljanja politike i birokratije Maksa Vebera; s jedne strane, on daje veliki značaj realnim stranama "političkog zanata", razlikujući dva tipa aktivnosti - "život od politike" i "život za politiku"; s druge strane, posve-

čuje svoja razmišljanja načinima organizovanja birokratije u modernom društvu.

U svim tim analizama, država se uzima za ono što jeste, ni više ni manje: za jednu od postojećih formi dominacije. Pomeranje interesovanja ka izgradnji legitimiteta i ka pitanju ukorenjivanja moći unutar društva spada među glavne doprinose Veberove sociologije. U njoj je došlo do novog ugla posmatranja u odnosu na teorije koje su prednost dale "topici", bez obzira na to što su im polazišta različita: tako se kod funkcionalista politička sfera uzima kao sistem u njegovoj povezanosti s drugim društvenim sistemima, a kod marksista se politička sfera razmatra kao nadgradnja i promišlja kroz odnos koji održava sa bazom.

To lišavanje države njenog "postvarenog" karaktera, to pomeranje područja interesovanja u oblasti nauke o politici, neodoljivo liči na nastojanja antropologa suočenih sa situacijom da političku sferu promišljaju "izvan" države. Da bi se uopšte moglo razmišljati o sferi političkog u našim društvima sa državnim uređenjem, ne sme se pasti u čvrsto ukorenjenu zabludu da se najpre politički sistem posmatra kao carstvo u carstvu, a onda da se uklapaju pojedini elementi; u ovom slučaju, to bi bili s jedne strane institucija, a s druge društvo.

Fuko, koji se u svojim studijama o ludilu, seksu i zatvoru suočio sa sveprisutnošću normi i aparata, predložio je način analize kojim bi se prebrodila ova ključna poteškoća. Napisao je: "Ne treba proučavati regularne i zakonite oblike moći u njihovom središtu, u onome što mogu biti njeni opšti mehanizmi ili sveukupna dejstva. Treba, naprotiv, moć hvatati na njenim obodnim delovima, tamo gde joj se obrisi gube, gde postaje kapilara". Umesto na neposredne datosti kakve predstavlja zakon i institucija, pogled treba usmeriti na odnose moći i strategije koji se pletu unutar aparata. Tradicionalni instrumentarij političkih teorija čini se neodgovarajućim jer prednost daje institucionalnim aspektima i primenjuje prvenstveno jurističku metodu, kakvu nalaže prevađa pojma suvereniteta. "Ključno pitanje, oko kojeg se ustrojava celokupna teorija prava, jeste pitanje suvereniteta", piše Fuko.

Ta premoć suvereniteta ima svoj konkretan epistemološki učinak. S jedne strane, to vodi ka supstantifikaciji moći, ka tome da se ona razmatra kao "masivni, homogeni fenomen dominacije"; s druge strane, to podrazumeva da postoji središte iz kojeg taj fenomen dominacije potiče. Na metodološkoj ravni, posledica je fokusiranje analize na ovo središnje jezgro i "primena neke vrste dedukcije čiji je cilj da se vidi kako se iz centra moć spušta nadole i dokle se produžava ka tim donjim obodima".

Tome nasuprot, Fuko predlaže da se prestane sa fetišizacijom moći i gledanjem na nju kao na nekakvu tajanstvenu supstancu za čijom bi se pravom prirodom u nedogled tragalno. Po njemu, moć postoji samo kao čin, kroz dejstvo koje vrši; glavno pitanje odnosi se na način na koji se ona sprovodi. Stoga, umesto da se postavlja pitanje prirode i legitimnosti moći, treba postaviti pitanje kako ona dejstvuje. Promišljati moć u njenom dejstvu, kao "aktivnost koja utiče na druge aktivnosti", zahteva od antropologa da istražuje korene moći u društvu i konfiguracijama koje ona proizvodi. Analiza moći "tamo gde se vrši njeno dejstvo" značajna je zato što se država razmatra na osnovu realnosti političke prakse. To Fuko naziva "uzlaznom" analizom, za razliku od "silazne" koja polazi od jezgra, države i suverena, protežući se ka onome za šta je odmah jasno da je sekundarno i perifernijsko i što, u neku ruku, trpi dejstvo moći koja se postavlja kao spoljašnjost. A kao što Fuko naznačuje, "moć [...] treba da se analizira kao nešto što kruži, ili pre kao nešto što je delatno samo u lancu. Ona nikada nije lokalizovana ovde ili onde, nikada nije u rukama izvesnih osoba, nikada se ne prisvaja poput neke imovine ili nekog dobra".

POMERANJE ANTROPOLOŠKE RAVNI: Svojim nastojanjem da državu sagleda odozdo, antropološki pristup donekle je podudaran sa uzlaznom analizom za kakvu se zalaže Fuko. Jer, i antropološki pristup razmatra moć sa stanovišta njenog dejstva i složenog umrežavanja koje se vrši preko tehnika, procedura i mehanizama kao činilaca naše svakodnevice. Odbacivanjem proble-

Fuko: Moć kao dejstvo na moguća dejstva

matike ustrojene oko pojma suvereniteta i njegovih vertikalnih učinaka, napravljen je ključni pomak - koji vodi ka razmatranju delatne dimenzije moći i njene ukorenjenosti u jednu složenu celinu, gde se društvo i kultura nerazlučivo prepliću. Tako je omogućeno bolje razumevanje političke sfere: ona se više ne sagledava kao zasebna izdvojena celina, već kao kristalisanje delatnosti uobličjenih na osnovu kulture koja samosvojno kodira ljudska ponašanja. Upravo iz tog ugla treba napraviti analizu političkih pojava u našim društvima: treba se vratiti tematici isprepletenosti koja je usmeravala antropologiju od samih početaka i tokom njenog kasnijeg razvoja. Tada će biti moguće da se o moći razmišlja preko imanentnosti socijalnog, ne bi li se iznutra sagledao i razumeo način na koji jedni ljudi upravljaju drugima.

Fukoovsko pomeranje perspektive, sa fokusom koji više nije bio na političkoj filozofiji i njenim jurističkim temeljima, uključivalo je kritiku pojmova

Klastrova teza, koju možemo sažeti u formulu "društvo protiv države", osvetljava nespojivost dva tipa ideala: prvi je oličen u primitivnim društvima, a drugi u centralizovanoj državi

Tradicionalni instrumentarij političkih teorija čini se neodgovarajućim jer prednost daje institucionalnim aspektima i primenjuje prvenstveno jurističku metodu, kakvu nalaže prevaga pojma suvereniteta

suvereniteta i legitimiteta. To je u analizu uvelo mikrofiziku vlasti; posebna pažnja posvećena je "onim tehnologijama vladanja koje su ujedno infinitezimalne i relativno autonomne". Zato Fuko ne pokazuje interesovanje za ključne državne institucije, za sve ono što posredno ili neposredno učestvuje u delatnostima političkog aparata, u zastupničkom ustrojstvu i telima koja te mehanizme konkretizuju - kao da se plaši da bi ga sve to vratilo na problematiku suvereniteta i legitimiteta.

U antropologiji pristup nije sasvim isti. Naglašavanje isprepletenosti političke sa ostalim ravnima, sagledavanje stvari iz ugla te isprepletenosti, fokusiranje na kulturološku dimenziju političke ravni - ništa od toga ne brani da se u razmatranje uzmu i središnji aspekti vlasti. Država viđena odozdo znači da se fokus pomerio sa očiglednih praksi na ispitivanje mnoštva mehanizama i tehnologija, na razne vidove simbolizacije i ritualizacije; zahvaljujući tome, postaje jasno da društva označena kao "savremene demokratije" takođe izlučuju svoje upotrebe i kao normalne prihvataju načine odlučivanja i hijerarhizacije čija neobičnost, kada se iznese na videlo, baca svetlo i na uslove za njihovu delotvornost. U tim okolnostima, suverenitet se može smatrati "terenom" za istraživanje od prvorazrednog značaja a da se pri tom ponovo ne zabasa u institucionalističko usmerenje; umesto toga, on se može pretvoriti u predmet antropološkog istraživanja, kao što može biti i predmet etnografskih studija ili dati materijal za komparativni postupak.

U još jednoj tački razilaze se naš i Fukoov pristup. Reč je o odnosu prema predstavničkom sistemu kao predmetu analize usredsređene na moć. Za antropologa, valjan predmet izučavanja predstavlja pitanje izbora i aktivnosti skupštinskih odbornika na lokalnoj i državnoj ravni, kao delatnika vezanih za određenu teritoriju i za institucionalni rad u lokalnim ili državnim skupštinama. Fuko je, doduše, ispoljio kritički stav ali ne i pravo interesovanje za predstavnički sistem koji ga, iz filozofske perspektive posmatrano, vraća na aporije pravne problematike legitimiteta i na pitanja utemeljenosti i

prirode vlasti, koje baš treba izbeći da bi se "uhvatila" stvarnost političke sfere.

Već sam naglasio koliko je značajan doprinos koji je Fuko dao svojim razmatranjem moći kao odnosa i kao dejstva na moguća dejstva; ipak, po mome mišljenju, ovo ne znači da treba odbaciti svako preispitivanje predstavničkog sistema i legitimiteta vlasti. U tom slučaju, preti opasnost da se problematika zatvori u razmišljanje o moći samo kao o dinamičkom odnosu između apstraktnih sposobnosti dejstva, kod kojih se više ne opaža ukorenjenost u ono što Fuko naziva "društvenim neksusom". Sa stanovišta koje nas zanima, umnožavanje odbornika na nižim i višim instancama na datoj teritoriji predstavlja konkretizaciju celog jednog ustrojstva moći, cele jedne kulturološke - a ne samo "tehnološke" - umreženosti društvene stvarnosti. Kao što sam pokušao da pokažem na drugom mestu, u svojoj studiji o jednom francuskom departmanu, dejstvo političkog ustrojstva u državnim okvirima, kao i činjenica da ga stanovništvo prihvata kao "normalan" mehanizam, neodvojivi su od izborne rutine, od politike tla i od svih pretpostavki koje ta politika sobom nosi a koje se tiču zajedničke teritorije, autohtonog i stranog, tradicije i promene, itd. moć i predstavnički sistem su za antropologa dve strane iste stvarnosti i on ne može da odstrani pitanje legitimiteta vlasti u ime kritike pravnog i metafizičkog aspekta problema.

Interesujući se za pitanje političkih prostora u centralizovanim društvima s državnim uređenjem, današnja antropologija razmišlja o prekomponovanjima tih prostora i posledičnim promenama nivoa. Činjenica da politički akteri mogu imati prvorazrednu ulogu na lokalnom nivou i učestvovati u upravljanju zemljom navodi da se zapitamo o povezanosti političkih prostora, o istorijskoj izgradnji lokalnih identiteta koja nipošto nije nekakva stalna i stabilna datost nego je mogla, vremenom, doživeti mnoga prekrjanja. Imajući kao cilj da iznova upiše "teren" u razgranati i sveobuhvatni skup različitih oblika moći i vrednosti, antropologija političkih prostora ujedno nudi sredstvo promišljanja države "viđene odozdo"

polazeći od teritorijalizovanih praksi lokalnih aktera, bilo da je reč o političarima, rukovodećim kadrovima ili običnim građanima. Potreba da se višedimenzionalno prouče strategije i načini uključivanja svih posrednih ili neposrednih učesnika u političkom procesu nipošto ne znači da se odustalo od lokalizovanog pristupa, gde su etnografske metode dale svoje rezultate. Međutim, važno je zabludu o mikrokosmosu i zatvorenosti zameniti razmišljanjem o uslovima nastanka svetova koje etnolozi proučavaju.

Opisivanje različitih vidova ispoljavanja moći u nezapadnjačkim kulturama pomaže nam ne samo da sagledamo uključenost političke komponente u sisteme različite od našeg već i da iz komparativnog ugla razmotrimo koherentnost vlastitih koncepcija. Potvrdu nam mogu pružiti radovi Luja Dimona i Ernesta Gelnera, isprva zainteresovanih za sisteme mišljenja korenito drukčije u odnosu na naše; kasnije su ovi autori dali i nov pogled na pojmove koji određuju moderno političko ustrojstvo. Dimon je ne samo napravio dubinsko istraživanje o kastama u Indiji nego je pokazao i uticaj načela hijerarhizovanja u tom svetu; cilj mu je bio da definiše "holističku ideologiju koja kao vrednost ističe društveni totalitet", spram preovlađujućem individualizmu u našim društvima. Pošto je proučio uslove pod kojima se javio individualizam, kao i konceptualnu prirodu tog "homo aequalisa" koji trijumfuje u 19. veku, Dimon se osvrće na razlike između francuskog i nemačkog poimanja nacionalne države, a onda preispituje savremene oblike demokratije i totalitarizma. Teme kojima se ovaj antropolog na svom razvojnom putu bavio liče donekle na preokupacije kakve je imao Gelner, čiji se prvi radovi o Maroku nadovezuju na klasične studije o segmentarnim sistemima. Kasnije se ovaj autor zaputio trnovitim putem u želji da se ogleda u razmatranju nacionalizma: njegova knjiga *Nacije i nacionalizam* značajno je doprinela razumevanju ovoga danas gorućeg pitanja. Nov polet u razmatranju ove tematike rodio se kao posledica plodnog povezivanja i osciliranja između dveju sredina, jednoga "ovde" i jednoga "tamo". (Nastaviće se)

